

Sonja Tanhua

Kolttasaamelainen kyläkokousjärjestelmä muutosten keskellä

ABSTRAKTI

Kolttasaamelaisen yhteisön erityisenä piirteenä pidetään kyläkokousjärjestelmää, joka perimätiedon mukaan on toiminut vuosisatojen ajan luottamusmiehen johdolla. Toimivaltansa ollessa laajimmillaan kyläkokoukset vastasivat päätöksenteon ja veronkannon lisäksi oikeuden jakamisesta yhteisössään sekä totentumisesta lievemmissä rikosasioissa. Kolttasaamelaiset ovat ainoana saamelaisryhmänä Pohjoismaissa ja Euroopassa onnistuneet säilyttämään perinteisen päätöksentekomuotonsa, kyläkokousjärjestelmän, osana elävää kulttuuria ja poliittista toimintaa. Muualla Euroopassa ja Pohjoismaissa vastaavat yhteisöjen omat oikeus- ja hallintojärjestelmät menettivät asemansa jo varhaisessa valtiokehitysvaiheessa kuninkaiden ja kirkon vallan vahvistaessa otettaan Euroopan ”erämaista” ja niiden asukkaista. Venäjän puoleisessa Lapissa perinteinen saamelainen malli säilyi pidempään. Kyläkokousten pitkässä historiassa 1800-luvun lopulta 1970-luvulle on nähtävissä kolme suurta murrosta, jotka ovat vaikuttaneet kolttasaamelaisten yhteisöjen toimintaan ja perinteisen päätöksenteon muotoihin. Nykymuotoinen kyläkokousjärjestelmä on saanut vaikutteita sekä venäläisestä paikallishallinnosta että 1920- ja 1930-lukujen suomalaisesta hallinnosta Petsamosta. Merkittäviä muutoksia sai aikaan myös 1960- ja 1970-lukujen kehitys, jolloin kyläkokouksesta muotoutui virallinen, Suomen valtion tunnustama ja rahoittama kolttasaamelainen hallintoelin yleissaamelaisen Saamelaisvaltuuskunnan rinnalle. Kyläkokousjärjestelmä ei ole koskaan ollut muuttumaton, stabiili järjestelmä, vaan se on ollut jatkuvassa vuorovaikutuksessa ympäröivien kulttuurien ja valtajärjestelmien kanssa. Muutosten ja vuorovaikutusten tutkiminen tarjoaa kiintoisan näkökulman siihen, millaisten voimien ja valtajärjestelmien ristipaineessa kolttasaamelaiset ovat rakentaneet omaa poliittista ja yhteiskunnallista toimintaansa eri aikoina. Samalla voidaan tarkastella mitä piirteitä kyläkokous on säilyttänyt läpi koko 1900-luvun.

kolttasaamelaiset, kyläkokous, hallinto, perinteinen päätöksenteko, siida, historia

Sonja Tanhua, Giellagas-instituutti, sonja.tanhua@oulu.fi

Johdanto

Maailman lukuisten alkuperäiskansojen historioita ovat vuosisatojen ajan muokanneet erityisesti eurooppalaisten valtioiden pyrkimykset ottaa kaukaisiakin maa- ja vesialueita resurssineen haltuun ja hyötyä niistä taloudellisesti. Euroopan laidalla sijaitseva arktinen alue luonnonvaroineen ei ole poikkeus, sillä kilpailu pohjoisten resurssien hallinnasta alkoi jo vuosisatoja sitten. Alueen alkuperäiskansan, saamelaisten perinteiset asuinalueet jaettiin 1700- ja 1900-lukujen välillä Norjan, Ruotsin ja Venäjän kesken.

Tarton rauhassa 1920 kolme aiemmin Venäjään kuulunutta kolttasaamelaista lapinkylää eli siidaa liitettiin osaksi vasta itsenäistynyttä Suomea. Siida tarkoittaa saamelaisten asuttamaa kylää (lapinkylä) tai porokylää sekä sen elinpiiriä. Alue jakaantui edelleen sukujen ja perheiden käyttämiksi alueiksi, joilla he harjoittivat perinteisiä elinkeinojaan. Koltansaameksi alue on *sjidd*, joka tarkoittaa kylää.

Nämä kolttasaamelaista kolme siidaa olivat Paatsjoki (*Paččjokk*) Petsamo (*Peaccäm*) ja Suonikylä (*Suo'nn'jel*) ja muodostivat Petsamoksi nimetyn alueen. Samalla Suomi sai myös Jäämeren sataman, Liinahamarin.

Saamelaiset voidaan jakaa useisiin kielellisiin tai kulttuurisiin ryhmiin. Tämän artikkelin keskiössä olevat kolttasaamelaiset kuuluvat itäsaamelaiseen ryhmään, jonka asuma-alue on ollut vuosisatojen ajan osa Venäjää. Tästä syystä myös venäläinen kulttuuri, hallintomalli ja kieli ovat vaikuttaneet kolttasaamelaisiin. Petsamon alueen alkuperäiseen väestöön kuuluneet kolttasaamelaiset olivat jääneet pieneksi vähemmistöksi jo 1800-luvulla alkaneen, ja 1900-luvulla kiihtyneen uudisasutuksen myötä. Suomeen liittämisen yhteydessä Paatsjoen ja Petsamon siidojen sukualueet otettiin valtion hallintaan. Näille alueille perustettiin muun muassa Kolosjoen kaivos, joka oli yksi Euroopan tuottavimpia nikkeli-kaivoksia. Niin kaivoksen kuin koko alueen luonnonvarojen hallinnasta kilpailivat suomalaisten ohella britit ja saksalaiset. Kasvavan väestömäärän ja teollisuuden tarpeita varten rakennettiin Jäämerentienä tunnettu tie, jota pitkin kulkivat niin raaka-aineet, kauppatavara kuin ihmiset. Kolttasaamelaisten elinalueen supistuessa ja perinteisten elinkeinojen harjoittamisen mahdollisuuksien kaventuessa kyläkokousjärjestelmä kuitenkin säilyi osana kolttasaamelaista ja Petsamon alueellista hallintoa.

Saamelaiset ovat eläneet jatkuvassa kanssa käymisessä naapurikansojen, kulttuurien ja myös erilaisten hallintojärjestelmien kanssa. Tästä erinomainen esimerkki ovat Venäjän tsaarin vahvistamat asiakirjat, Gramotat, joilla todennetaan Suonikylän kolttien oikeudet siida-alueensa maihin ja vesiin, ja niitä käytettiin tarvittaessa todisteina erilaisissa oikeusprosesseissa. Kolttasaamelaisten Gramota on maailman ainoa alkuperäiskansan itsensä säilyttämä asiakirja-aineisto. Sen vanhin asiakirja on vuodelta 1601 ja nuorin vuodelta 1755. Suonikylän ja Nuortjärven kolttakyläiden arkisto eli gramota-arkisto liitettiin osaksi UNESCO:n Maailman muisti -listaa lokakuussa 2015. Aineisto koostuu Venäjän tsaarien kolttia koskevista asiakirjoista.¹ Gramota-arkiston merkityksestä käydyn keskustelun aikana kolttasaamalainen teatteriohjaaja ja saamelaisaktiivi Pauliina Feodoroff kuvasi kolttien kyläkokouksen historiallista jatkuvuutta vuosisatojen takaa nykypäivään seuraavasti:

*Kolttien ei ole siis tarvinnut etsiä näyttöä eikä mallia itsehallintojärjestelmälleen historian hämärästä.
Jatkaa vain perinnettään, nyttemmin vallastaan riisuttuna.²*

Kolttsaamelaisilla on kuitenkin ollut erilaisten elinalueista kilpailevien ihmisryhmien saapumisen alkuajoista lähtien vahva luottamus myös omaan kyläkokousjärjestelmäänsä ja luottamusmiehiinsä, jotka ovat toimineet yhteisön äänenä siidan ulkopuolelle. Luottamusmiehensä johdolla kyläkokous on päättänyt esimerkiksi maiden ja vesien käytöstä ja hallinnoinnista. Nykyisellään siidojen kyläkokousten vuosisataista historiallista jatkumoa edustavat kolttsaamelaisten luottamusmies, koko koltta-alueen yhteinen kyläkokous sekä kyläkunnittain jakautuvat koltthaneuvostot. Voimassa oleva kolttalaki vuodelta 1995 pyrkii takamaan Suomen kolttsaamelaisille edellytykset ylläpitää ja kehittää kieltä ja kulttuuria omista perinteistään käsin. Kolttalaki suojaa kyseisiä oikeuksia koltta-alueella, ja luottamusmies toimii kaikkien kolttien edustajana. Laki takaa koltta-alueen kolttsaamelaisille vahvemmat oikeudet esimerkiksi harjoittaa kotitarvekalastusta alueen joki- ja järviolueilla kuin vaikkapa Tenon alueen saamelaisilla on omalla joellaan. Kolttsaamelaisten yhteisöt ja kyläkokousjärjestelmä eivät ole säilyneet muuttumattomina vuosisadasta toiseen vaan ne ovat pyrkineet muovaamaan toimintaansa vastaamaan ympäröivän valtayhteiskunnan luomiin haasteisiin. Kysyn artikkelissa, millaisia muutoksia kyläkokousjärjestelmä on käynyt läpi, mitkä tapahtumat ovat vaikuttaneet muutosten taustalla ja mitä piirteitä kyläkokous on säilyttänyt läpi 1900-luvun? Tarkastelen kyläkokousjärjestelmän hallinnollisen rakenteen muutoksia ja kyläkokouksen suhteita sekä Venäjän että Suomen hallintoon 1800-luvun lopulta aina 1970-luvulle. Tutkimuskirjallisuuden ja asiakirja-aineistojen vertailun avulla saan luotua monipuolisen ja värikkään kuvan kolttsaamelaisesta yhteisöstä osana Suomen ja Venäjän valtioita. Samalla tutkimuksellinen huomio siirretään Euroopan ydinalueilta sen laitamille, kolttsaamelaisten kohdalla myös sen itäiselle raja-alueelle.

Kysymys kyläkokousten alkuperästä

Pohjoismaiset saamentutkijat ovat lähes vuosisadan ajan ylläpitäneet teoriaa saamelaisten yhteisöjen jakautumisesta siidoihin, joiden itsehallinnollinen asema on tutkijoiden mielikuvissa ollut hyvinkin laaja. Talvikylä eli *tälvsjidd* on ollut paikka, johon esimerkiksi Suonikylän kolttsaamelaisten ovat kokoontuneet talvikuukausien ajaksi yhteen vietettyään muun ajan vuodesta omilla kevät-, kesä- ja syyspaikoillaan siidan alueella. Talvikylää sekä kylä- tai kotakäräjiä on pidetty olennaisena osana siidojen toimintaa menneinä vuosisatoina ennen uudisasukkaiden tunkeutumista Saamenmaahan viimeistään 1500-luvulta lähtien³.

Käsitys pysyvästä talvikylästä ja kyläkokouksista sekä saamelaisyhteisöjen omista käräjistä pohjautuu monilta osin saamentutkijanakin tunnetun Väinö Tannerin teoriaan siidan rakenteesta ja toiminnasta hallinnollisena yksikkönä⁴. Tannerin teoria perustuu ennen kaikkea kolttsaamelaisen yhteisön rakenteisiin, joita hän tarkasteli varsin laajasti vuonna 1929 ilmestyneessä *Antropogeografiska studier inom Petsamo-området I. skolt lapparna* teoksessaan.

Tanner oli suomalainen geologi, joka johti 1920-luvulla malmimittauksia Petsamossa. Geologian ohella hän oli kiinnostunut antropologiasta ja arkeologiasta. Näitä kaikkia aloja hän hyödynsi laajalaisessa tutkimuksessaan. Hänen havaintonsa 1920-luvun Suonikylän siidan elämästä olivat ratkaisevassa

roolissa siida – ja kyläkokousjärjestelmästä muodostuneiden mielikuvien luomisessa. Vielä 1900-luvun alussa suonikyläläisten elämää rytmitti vuotuiskierto.⁵ Tämä suonikyläläisten parissa pisimpään säilynyt siidan ja kyläkokousten malli koettiin myöhemmin tutkijoiden parissa “alkuperäisimpänä” ja sen mallia pyrittiin soveltamaan koskemaan kaikkia saamelaisia yhteisöjä.

Ruotsalainen kansantieteilijä Kerstin Eidliz Kuoljok kritisoi Tannerin näkemyksiä omassa vuonna 1987 ilmestyneessä julkaisussaan *Den samiska sitan – En utmaning*, jota hän täydensi ja kehitteli kritiikkiä eteenpäin vuonna 2011 julkaisemassaan teoksessa *Den samiska sitan och vinterbyarna – En utmaning*. Kuoljoen mukaan Tannerin kuvaaman kolttasaamelaisen siidan ja muiden saamelaisalueen siitöiden toimintamallien välille ei voida vetää yhtäläisyysmerkkejä. Hän perustelee näkemystään erityisesti sillä, että kolttasaamelainen siida siinä muodossa kuin Tanner sen esitti, on ainakin osittain venäläisen hallintojärjestelmän tulosta.

Asiakirjojen ja venäläisten lakien valossa Kuolan niemimaan saamelaiset olivat maanomistajia jo 1500-luvulta lähtien ja täten samojen lakien alaisia kuin etniset venäläiset. Tämä on Kuoljoen mukaan jäänyt huomioimatta Tannerin ja myöhempienkin tutkijoiden töissä.⁶ Samankaltaista kritiikkiä esittäneet muut tutkijat eivät ole löytäneet omissa tutkimuksissaan vahvistusta sille, että esimerkiksi metsäsaamelaisten alueella Ruotsissa olisi asuttu vakituisissa talvikylissä monen perheen voimin⁷.

Vaikka nykytutkimuksen⁸ valossa on ilmennyt, että Tannerin siidoja ja kyläkokouksia koskevaa teoriaa ei voida soveltaa muihin saamelaisryhmiin, Tannerin teoria kuitenkin vaikutti etenkin Karl Nickulin kautta Suomen valtion suhtautumiseen suonikyläläisiin, ja yleisemmin kolttasaamelaiseen hallintomalliin. Tästä syystä se on tärkeää nostaa esille.

32

Myös kolttasaamelainen yhteisö on pitkään korostanut Suonikylän mallin yleistettävyyttä sekä kolttasaamelaisen yhteisön sisäistä samankaltaisuutta⁹. Yleisesti saamelaisten yhtenäisyyttä korostava puhetapa juontaa juurensa 1960- ja 1970-luvuille, jolloin saamelaisliike rakensi kuvaa yhdestä ja yhtenäisestä saamelaisuudesta, Saamen kansasta. Tämän tietoisien politiikan avulla saamelaiset pyrkivät mukaan kansadiskurssiin – kansaksi kansojen joukkoon. Pyrkimykset ovat luoneet tietynlaista todellisuutta, ja niillä on saatu aikaan myös konkreettisia tuloksia.¹⁰

Työni lähdeaineisto koostuu aikaisemmista historian ja antropologian tutkimuksista ja julkaisusta. Antropologien luoma aineisto koostuu paljolti aikalaiskuvauksista: tutkijat ovat menneet kentälle ja kirjanneet ylös havaintojaan sekä haastatelleet ihmisiä. Kolttasaamelaisten itsensä tuottama asiakirja-aineisto muodostuu pääosin kyläkokousten pöytäkirjoista, jotka noudattelevat suomalaista kokouspöytäkirjamallia. Viranomaisten julkaisut ja asiakirjat täydentävät laajentavat aineistoa. Sanomalehti Lapin Kansan uutiset ja artikkelit täydentävät virallisten julkaisujen luomaa kuvaa kolttasaamelaisesta yhteisöstä sekä viranomaistoiminnasta.

Siidojen tehtävät ja paikka Venäjän tsaarin valtakunnassa 1800-luvun lopulla

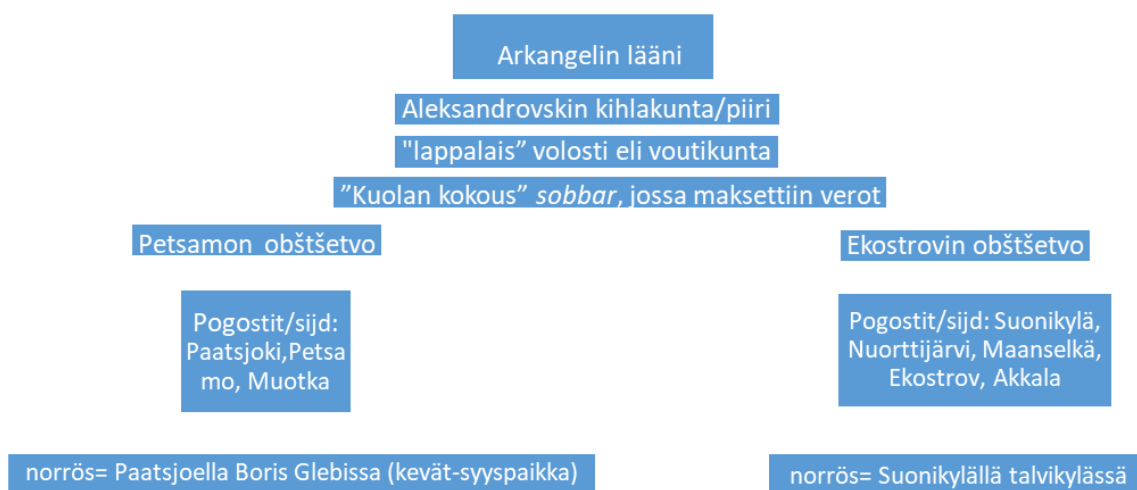
Venäjän vallan aikaan Petsamon alueen kolttasaamelaiset, kuten muutkin Kuolanniemimaan saamelaiset, kuuluivat Arkangelin läänin Aleksandrovskin piiriin, jonka hallintokeskus sijaitsi Kuolan kaupungissa. Saamelaiset muodostivat oman *volostin* eli voutikuntansa, jonka oikeusistuimien ja rauhantuomari toimivat Kuolan kaupungissa läänin keskuksessa.¹¹

1860-luvulla Venäjän vapaiden talonpoikien tuli muodostaa kyläyhdyskuntia (*obštšetvo*) tai useamman kylän yhteenliittymiä. Nämä kyläyhdyskunnat järjestivät kyläkokouksia. Kyläkokouksen tuli muodostua tilallisista, jotka kuuluivat kyläyhdyskuntaan ja olivat isäntiä, eli toisin sanoen omistivat tilan. Kuolan niemimaalle muodostettiin kahdeksan kyläyhdyskuntaa, joista neljä oli saamelaisia. Kaikki kyläyhdyskunnat koostuivat useista *pogosteista*.¹²

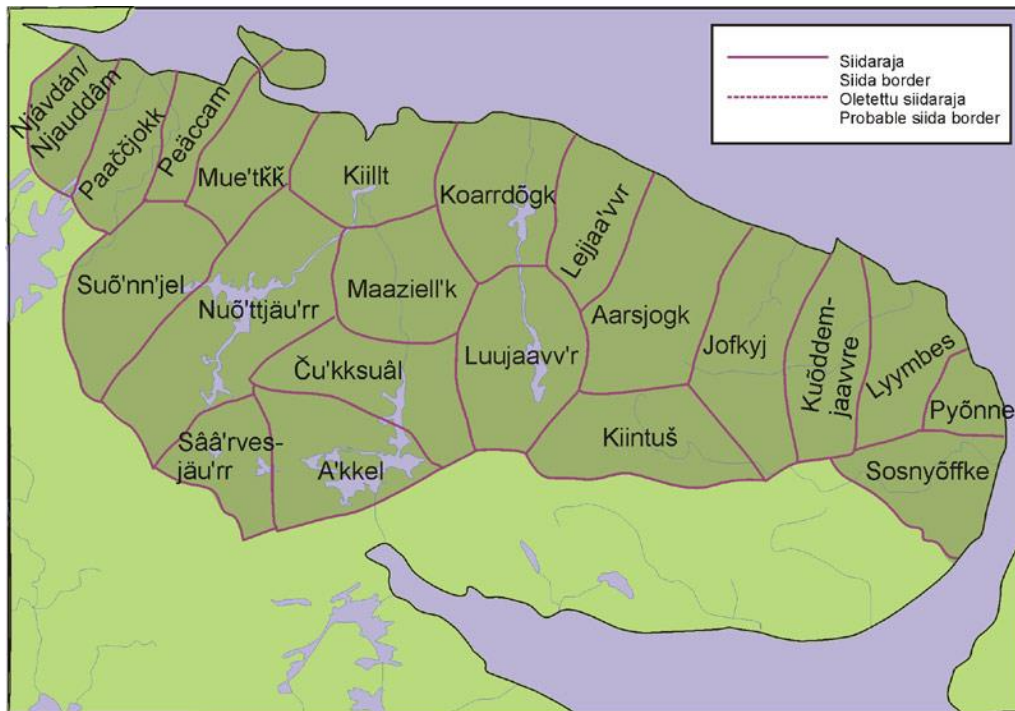
Pogost on ymmärretty venäjänkieliseksi nimitykseksi saamen kielen sanalle *sii'd*¹³. Sen seuraavaksi tasoksi määritellään voutikunta, joka tuli muodostaa toisiaan lähellä sijaitsevista kyläyhdyskunnista niin, että voutikunnan verovelvollisten määrä oli 300–2000 miestä¹⁴. Kuoljoen mainitsemat kyläyhdyskunnat vastaavat nimityksiltään Itkosen selvityksessään käyttämiä nimityksiä Venäjän Lapissa noudatetusta jaosta 1800-luvun lopulla¹⁵.

Saamelaiset siis muodostivat voutikunnan, joka jakautui kyläyhdyskuntiin (*obštšetvo*). Nämä taas jakautuivat kyläkuntiin eli pogostoihin ja siidoihin. Kyläjohton tuli perustaa kyläkokous ja valita kylänvanhin. Kylänvanhin valittiin tehtävään kolmeksi vuodeksi, kuten myös hänen varamiehensä.¹⁶

1800-luvun lopulla Venäjän kolttasaamelaiset siidat eli pogostit muodostivat seuraavanlaisia kyläyhdyskuntia (*obštšetvo*): Paatsjoki (Paččvei-sit), Petsamo (Peäccam-sit) ja Muotka (Mue'tkĕk), jotka muodostivat Petsamon kyläyhdyskunnan. Suonikylä (Suõ'nn'jel), Nuorttijärvi (Nuõ'ttjäu'rr), Maanselkä (Maaziell'k), Ekostrov (Ču'kksuâl) ja Akkala (A'kkel) taas muodostivat Ekostrovin kyläyhdyskunnan.¹⁷

Kuvas Venäjän Lapin eri hallintotasojen subteista vuoden 1899 tienoilla. Mallissa on yhdistelty T.I. Itkosen (1948), Tannerin (1929) ja Kuoljoen (2011) teosten antamia tietoja.

Kartta: 1800-luvun lopun Kuolan alueen saamelaiden siidat (Saamelaiskulttuurin ensyklopedia 2014).

Siidan kyläkokouksessa valittiin vuodeksi kerrallaan kylän virkailijat ja edustajat vuotuisen Kuolan kokoukseen eli *sobbariin*¹⁸, jossa kaikki Kuolan alueen lapinkylät olivat edustettuina. Kylän omaa kokousta eli *norrösia*¹⁹ johti kylänvanhin, joka valittiin Paatsjoella yhdeksi ja Suonikylässä kolmeksi vuodeksi.²⁰ Myöhemmässä tutkimuksessa nimityksiä *sobbar* ja *norrös* on käytetty rinnakkain ja pidetty toistensa synonyymeina. Nykyisin kyläkokousta kuvaavaksi sanaksi on vakiintunut *sobbar*. Selkeyden vuoksi noudatan T. I. Itkosen jaottelua *sobbariin* ja *norrösiin*, jolloin viimeksi mainittu viittaa kolttien kyläkuntien omiin kokouksiin. Itkonen toteaa seuraavaa:

*Kyläkunnat suorittivat valtiolle tulevan veron vuosittain Kuolan kokouksessa - - siihen osallistuivat eri obštšetvojen vanhimmat – yksi pienistä, kaksi isoista*²¹

Itkosen mukaan Kuolan kokouksiin osallistuivat siis vain kyläyhdyksuntien (obštšetvon) vanhimmat, eli jokaisesta siidasta tai pogostasta ei ollut omaa edustajaa. Petsamon kyläyhdyksunnan johtajana toimi *kolm-siid-šurr* (kolmen kylän herra) aina kolme vuotta kerrallaan²². Nimitys *kolmen kylän herra* antaisi ymmärtää, että ainakin veronmaksuun liittyvissä ja hallinnollisissa asioissa kolme siidaa eli Paatsjoki, Petsamo ja Muotka olisivat olleet yhden kylänvanhimman alaisuudessa. Tämä seikka ei paljasta sitä millaiset siidan sisäiset järjestelyt olivat eikä siitäkään, millä perusteilla kyläyhdyksunnan vanhin valittiin. Siidojen sisäinen järjestäytyminen, kokousten järjestäminen sekä muu hallinto vaihtelivat jonkin verran siidojen kesken. Siidojen norrös-kokouksia oli kahdenlaisia. Toiset olivat vuosittaisia eli etukäteen

sovittuja tapaamisia, joissa päätettiin koko kyläkunnan asioista. Lisäksi oli satunnaisia kokouksia, joita pidettiin jonkun yksittäisen henkilön pyynnöstä. Itkonen kertoo, että Suonikylässä varsinainen kokous pidettiin talvikylässä, mutta Paatsjoella kevät-syyspaikassa Kolttakönkällä.²³

Erot norrös-kokousten pitopaikoissa ja ajankohdissa selittyvät osittain siidojen elinkeinollisilla eroavaisuuksilla. Paatsjoen ja Petsamon kolttasaamelaiden elannon kannalta merkittävä rooli oli meri- ja merenrantakalastuksella, joten kalojen vuotuiset vaellukset olivat siidojen vuotuismuuttoa määrittäviä tekijöitä. Talvikylästä siirryttiin suoraan avomeren ääreen turskan ja sillin pyyntiin. Perheiden naiset lähtivät vuonolle pyytämään nousulohta touko-kesäkuussa ennen kuin lohhi nousi jokiin. Vielä 1800-luvulla lohia seurattiin jokea pitkin ylös, kohti lohipatoja, mutta 1900-luvulle tultaessa patopyynti oli jäänyt pois ja naiset palasivat vuonopyynnin jälkeen avomerelle miesten luo. Syyskesällä perheet siirtyivät omille järvilleen sisämaahan syyskalon pyyntiin.²⁴ Kustaa Vilkuna (1927) kertoo, että vuonojen varsilla sijaitsevat pyyntiapajat olivat siidan yhteistä omaisuutta. Ne siirtyivät joka vuosi perheeltä toiselle eivätkä pysyneet saman perheen hallinnassa toisin kuin sisämaan vesialueet. Apajien kiertojärjestystä määrittivät apajien tuotto, ei maantieteellinen sijainti. Perheet kalastivat vuorokesinä tuottavalla ja vähemmän tuottavalla apajalla. Kierto apajalta toiselle katkesi, kun jokainen perhe oli kalastanut jokaisella apajalla. Uusi kiertojärjestys arvottiin. Petsamolaiset suorittivat arvannon talvikylässä vähän ennen vuonolle lähtöä. Paatsjokiset suorittivat arvannon kevätpaikallaan Kolttakönkällä. Arvannon suoritti kylän vanhin niin, että jokaisen perheen päämies tai edustaja oli paikalla.²⁵

Suonikylän siida sijaitsi sisämaassa, ja siida oli jakautunut sukualueisiin. Sukualueiden sisällä oli vielä perhekunnilla omia paikkoja. Perhekunnat siirtyivät talvikylästä suoraan kukin omille sisämaajärvilleen kalastamaan ja harjoittamaan poronhoitoa. Vaikka Vilkunan mukaan²⁶ Suonikylällä oli yhteinen lohipato Tuulomajoessa Nuorttijärven siidan kanssa, lohienpyynnin voi sanoa olleen poikkeus Suonikylän kolttien elinkeinoissa.

Jokainen sukualue muodosti kokonaisuuden, jossa kalastuksella, metsästyksellä ja poronhoidolla oli oma merkityksensä. Suonikyläläiset siirtyivät talvikylästä suku kerrallaan kevätpaikoille, jossa perheillä oli asunnot. Kevätpaikalla porot vasotettiin, kalastettiin verkoilla jään alta sekä pyydettiin muuttolintuja.²⁷ Kesäpaikka saattoi tarkoittaa useita kalastuspaikkoja usealla järvellä. Touko-kesäkuussa kalastettiin kevätkutukalaa ja porot päästettiin kesälaiduntamaan. Kesäpaikoilta siirryttiin syyskuun lopussa siianpyyntiin, ja porot seurasivat mukana. Naiset hoitivat siianpyynnin, ja miehet huolehtivat poroista. Vasotuspaikoille palattiin loka-marraskuussa, jolloin porojen rykimä eli kiima-aika alkoi. Tuohon aikaan vuodesta metsästettiin, huollettiin varusteita ja hoidettiin poroja. Näiltä paikoilta matkattiin joulukuun lopulla talvikylään.²⁸

Siidojen rakenteellisista ja elinkeinollisista eroista johtuen myös kanssakäyminen oman siidan muiden sukujen kanssa oli paatsjokisilla ja petsamolaisilla tiiviimpää kuin sisämaassa kiertävillä Suonikylän kolttasaamelaisilla. Tästä syystä talvikylän merkitys on korostuneempi suonikyläläisten kyläkokousjärjestelmässä.

Osaksi suomalaista yhteiskuntaa

Ensimmäisen maailmansodan ravistellessa Eurooppaa Suomi itsenäistyi. Sitä seuranneen sisällissodan vaikutukset näkyivät myös pohjoisessa, vaikka varsinaisia punaisten ja valkoisten välisiä taisteluja ei käytykään. Kovinkaan moni saamelainen ei liittynyt punakaarteihin tai suojeluskuntiin.²⁹ Kolttsaamelaisille ensimmäinen maailmansota oli sekavaa aikaa, sillä venäläinen hallintojärjestelmä oli kriisissä ja sisäiset olot levottomat vielä vuosikausia sodan jälkeen. Kolttien mailla liikkui 1910-luvun lopulla niin suomalaisia, saksalaisia kuin englantilaisiakin joukkoja.³⁰ Kolttsaamelaistenkin palvelusikäiset nuoret miehet joutuivat vuosiksi rintamalle.³¹

Tarton rauhan yhteydessä vuonna 1920 Suomen ja Neuvosto-Venäjän välinen raja päirrettiin uusiksi. Suomi sai itselleen Petsamon alueen ja kauan kaivatun reitin Jäämerelle. Kaikki Petsamon alueen kolttsaamelaiset siidat olivat eläneet jonkinlaisessa elinkeinollisessa murroksessa jo 1800-luvun puolivälistä saakka, mutta ensimmäistä maailmansotaa voidaan pitää mullistuksena, joka vaikutti kaikkien siidojen asukkaisiin, toimeentuloon ja elinkeinoihin.

Ahkeran rakentamisen myötä Petsamoon nousi lyhyessä ajassa teollisuutta ja uusia rakennuksia. Suuri määrä ihmisiä muutti asumaan aiemmin saapuneiden uudisasukkaiden joukkoon.³² Kehityksen myötä kolttsaamelaisten perinteisten elinkeinojen harjoittamisen mahdollisuudet kaventuivat entisestään. Varsinkin Paatsjoen ja Petsamon siidojen perinteiset alueet sijaitsivat hyvien kulkuyhteyksien päässä, ja siidojen alueelle oli jo aiemminkin asettunut muita ryhmiä harjoittamaan muun muassa merikalastusta.³³

Petsamon kunnan hallinnon rakenne Suomessa 1920- ja 1930-luvuilla. Petsamon kunta jaettiin vuonna 1930 kuuteentoista (16) kyläkuntaan, joista osa koostui useammasta vanhasta kylästä.

Uudesta rajasta ja isännästä huolimatta kolttasaamelaiset pyrkivät jatkamaan elämää entiseen tapansa ja kyläkokous- ja luottamusmiehen toiminnan rooli yhteisön edustajana ulospäin jatkui muutoksista huolimatta. Erinomainen esimerkki kolttasaamelaisen yhteisön omasta aktiivisuudesta on suonikyläläisten osallistuminen uuden talvikylän perustamiseen.

Uuden rajan myötä Suonikylän siida oli menettänyt aiemman talvikylänsä, ja vuoteen 1926 saakka Suonikylän kolttasaamelaiset asuivat ympärivuotisesti syys- ja kesäpaikoillaan. Talvella 1924 – 1925 Suonikylän kolttasaamelaisten kyläkokous esitti, että Suomen valtion tulisi osoittaa heille uuden talvikylän paikka menetetyn tilalle. Kyläkokous ehdotti myös, että uuteen talvikylään rakennettaisiin koulu.

Kyläkokous valtuutti kolttasaamelaiset Kiurel Sverloffin ja Ivan Feodoroffin tekemään esityksen valtioneuvostolle kokouksen päätöksen pohjalta. Kyläkokouksen päätös sai tukea myös Väinö Tannerilta ja Valtionrautateiden pääjohtajalta Jalmar Castrenilta, jotka omalla panoksellaan pyrkivät vaikuttamaan Suomen hallitukseen. Heidän laatimassaan asiakirjassa esitettiin ensimmäistä kertaa, että siidan eli lapinkylän oikeudet alueensa maihin ja vesiin ovat olleet ikimuistoiset.

Myös Petsamon kruununvouti W.F. Planting kannatti talvikylän ja koulun rakennuttamista ja korosti tällaisen kyläkeskuksen mahdollisuutta “tuoda koulutus, sivistys ja hyvinvointi myös kolttien keskuuteen”.³⁴ Planting ajoi talvikylän rakennuttamista siinä määrin voimakkaasti, että vei kysymyksen talvikylästä kolttien kyläkokoukseen talvella 1927. Kyläkokous ehdotti talvikylän rakentamista valtion varoin. ja samana vuonna Suomen valtio päätti rakennuttaa talvikylään asunnot 20 perheelle. Asunnot sijoitettaisiin koulun läheisyyteen.³⁵ Samaan aikaan päätettiin rakennuttaa Suonikylän kolttasaamelaisille koulu, joka aloitti toimintansa jo keväällä 1928. Talvikylän rakennuttaminen saatiin päätökseen vuonna 1930.³⁶

Suonikylän tuolloisesta vanhimmasta eli luottamusmies Kiurel Sverloffista tehtiin kyläpoliisi, joka toimi yhteistyössä valtion viranomaisten kanssa. Samalla kun Suonikylän kolttasaamelaisten oloja pyrittiin parantamaan, käytiin eri viranomaistahoilla ja suomalaisen Lapin Sivistysseura -yhdistyksen johdolla vilkasta keskustelua Suonikylän alueen tulevaisuudesta erityisenä kolttien suojelualueena. Pohdittiin, pitäisikö Suomen ottaa mallia Yhdysvalloista ja rakentaa Suonikylän kolttasaamelaisille oma “reservaatti”, jossa he voisivat rauhassa harjoittaa luontaisia elinkeinojaan ja jatkaa elämää entiseen tapaan.³⁷

Suonikylän suojeluhankekysymys ratkesi vuonna 1938, kun Lapin komitea käsitteli asiaa mietinnössään. Komitea ehdotti, ettei asutuslakia sovellettaisi Suonikylän alueelle. Sen sijaan kylä erotettaisiin omaksi paliskunnakseen ja paikallisille eli kolttasaamelaisille taattaisiin yksinoikeus alueen kalavesiin. Ajatusta Suonikylän kolttasaamelaisten yhteiskunnan säilyttämisestä “vanhakantaisena” valtion tuen turvin ei Lapin komiteassa kuitenkaan kannatettu. Komitean näkemyksen mukaan Suonikylän kolttasaamelaisia tuli kannustaa sopeutumaan uusiin olosuhteisiin ja suomalaisen elämäntapaan. Tätä tuet-
taisiin myöntämällä avustuksia lehmien hankintaan ja perunan viljelyyn.³⁸

Aikalaistutkijoiden kuvausten perusteella kyläkokousten toiminta näyttää vähentyneen 1920-1930 luvuilla. Esimerkiksi Karl Nickul³⁹ on todennut, että nuorten kolttasaamelaisten kiinnostus kyläkokouksia kohtaan oli vähentynyt, sillä niiden toimivaltaa oli kavennettu. Kokouksilla ei nähty olevan enää todellista valtaa edes kolttien kotiseudulla. Kyläkokouksia kuitenkin järjestettiin jossain muodossa ainakin

Paatsjoella ja Suonikylässä vielä 1920- ja 1930-luvuilla. Kruununvouti Planting osallistui niihin valtion edustajana ja toi kokouksiin käsiteltäväksi valtion ja Petsamon kunnan kannalta tärkeitä asioita.

Plantingin osallistuminen kyläkokouksiin viittaa siihen, että kyläkokousjärjestelmä sisällytettiin ainakin joiltain osin osaksi suomalaista virkamieskoneistoa. Kyläkokouksen ja luottamusmiehen rooli paikallisessa hallinnossa ei juurikaan näkynyt, mutta sen merkitys kansallisella tasolla oli olemassa vähintäänkin symbolisesti ja niin, että kolttasaamelaiset itse tiedostivat kyläkokousjärjestelmän olemassaolon. Kruununvouti Planting pyrki osallistamaan kolttia heitä koskevaan päätöksentekoon, sillä muutoin esimerkiksi talvikylän rakentaminen olisi voinut vaarantua. Koltat olisivat voineet jättää muuttamatta talvikylään, eikä kruununvoudilla ja muulla virkamiehistöllä olisi silloin ollut samanlaista otetta suonikyläläisiin. Samanlainen kyläkokousten ja kolttasaamelaisen yhteisön aseman tunnustaminen käy ilmi Paatsjoen kolttien kalastusoikeuksien myymistä edeltäneessä toiminnassa. Kalastusoikeuksia ei voitu myydä Norjalle ennen kuin kaikkien Paatsjoen siidan kolttasaamelaisten perheenpäiden allekirjoitukset oli saatu sopimuspaperiin.⁴⁰

Vuosina 1937 ja 1938 pidetyistä Suonikylän kyläkokouksista on olemassa kuvamateriaalia⁴¹, jonka perusteella voidaan sanoa osallistujien koostuneen perheiden miehistä. Perinteisestä poiketen vuoden 1938 kokouksessa puheenjohtajana ei toiminut siidan luottamusmies, vaan kruununvouti V.F. Planting. Sihteerinä toimi K. Nickul. Kokouksessa kartoitettiin Suonikylän kolttasaamelaisten perheiden ja sukujen perinteisiä asuinpaikkoja sekä sukualueiden rajoja. Perheenjäsenten nimet ja lukumäärät merkittiin tarkasti ylös.⁴² Pöytäkirja liitteinen on kulttuurihistoriallisesti merkittävä siinä mielessä, että siihen on kirjattu suonikyläläisten maankäytön perusteet eli perinteiset nautinnat ennen toista maailmansotaa. Karttaan merkitsemällä nämä nautinnat sekä maa- ja vesioikeudet tehtiin näkyviksi myös suomalaisille virkamiehille jotka eivät ehkä tunteneet aluetta niin hyvin kuin Planting ja Nickul.

Kuvatun kaltaista kyläkokousta voidaan pitää uudentyypisenä hallintotapana. Siinä kohtasivat Venäjän aikaan palautuva kyläkokous, johon osallistuivat perheiden päämiehet, sekä hallintotapa, jossa suomalaisten virkamiesten rooli oli keskeinen. Kyläkokous pyrki kartoittamaan Suonikylän vanhat nautinnat mahdollisimman tarkasti mahdollisen suojelualueen laajuuden ja vaikutusalueen selvittämiseksi. Kolttasaamelaiset pääsivät toimimaan oman elämänpiirinsä asiantuntijoina, ja virkamiesten tehtävänä oli kirjata nämä tiedot ylös.

Vastaavanlaisia kyläkokouspöytäkirjoja ei löydy Petsamon ja Paatsjoen siidojen toiminnasta, mutta ainakin Paatsjoella kyläkokoustoimintaa oli jossain muodossa. Tämä käy ilmi ainakin Paatsjoen kolttasaamelaisten kulturahaston jaosta vastanneiden toimikuntien kokouksista. Toimikunnassa tuli olla kaksi kolttasaamelaista edustajaa, ja yhteisön piti valita edustajat yhteisöstään. Etenkin Paatsjoen kolttasaamelaisia edustaneissa henkilöissä oli hieman vaihtelua, joten voidaan kenties puhua “luottamusmiehistä” tai “luotetuista miehistä” jotka vastasivat siitä, että Paatsjoen siidan etuja valvottiin. Myöhemmin samoja miehiä toimi luottamustehtävissä esimerkiksi rahaston lopullisen jaon käsittelyssä.⁴³ Yleisellä tasolla Petsamon ja Paatsjoen kolttasaamelaisiin suhtauduttiin alentuvammin kuin suonikyläläisiin: heitä pidettiin “maantien kolttina”, joiden alkuperäinen kulttuuri oli jo pilalla liiallisten ulkopuolisten vaikutteiden takia. Osa suomalaisista viranomaisista tai tutkijoistakaan ei pystynyt tunnistamaan uudisasutuksen ja elinkeinomuutoksen vaikutusta kolttien elämään. Uudisasutus ja elinkeinomuutokset olivat saaneet esimerkiksi Paatsjoella osan perheistä muuttamaan Kolttaköngälle pysyvästi jo 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa.⁴⁴ Elinkeinojen muututtua ja taloudellisen tilanteen siksi

romahdettua Petsamon ja Paatsjoen kolttasaamelaisten tilanne oli huonompi kuin suonikyläläisten. Petsamossa ja valtakunnan tasolla asia tulkittiin kuitenkin niin, että tilanne johtui rodullisesta rappiosta. Niinpä viranomaiset eivät nähneet tarvetta ratkaista tilannetta esimerkiksi maa- ja vesioikeuksien palauttamisella tai suojaamisella.

Menetetyt kodit, ja uudelleenasettamisen aika

Kolttasaamelaiset olivat joutuneet ensimmäiselle evakkomatkalle talvisodan syyttyä, mutta he olivat päässeet palaamaan sukumaille Petsamoon tämän jälkeen. Viimeiselle, pysyväälle evakkomatkalle lähdettiin syyskuussa 1944, kun koko Lapin lääni evakuoitiin Lapin sodan jaloista. Kolttasaamelaiset kuljetettiin muiden Itä-Lapin saamelaisten tapaan ensin Pohjanmaalle ja myöhemmin Oulun seudulle. Lapinsota päättyi keväällä 1945, mutta asukkaita ei miinavaaran vuoksi voitu heti päästää palaamaan⁴⁵ Paikoin myös yli 90% rakennuskannasta oli tuhottu, eikä ihmisillä yksinkertaisesti ollut mitään mihin palata. Rakennusmateriaalin puute myös hidasti jälleenrakentamista.

Kalajoella ja Pohjanmaalla evakoille varatut tilat kävivät ahtaiksi, ja esimerkiksi noin 150 Suonikylän kolttasaamelaista siirrettiin helmikuussa 1945 Oulujoen kuntaan,⁴⁶ Maikkulaan parakkeihin asumaan. Petsamon ja Paatsjoen siidojen kolttasaamelaiset jäivät tuossa vaiheessa pääosin Kalajoelle. Kesän 1945 aikana suurin osa suonikyläläisistä palasi pohjoiseen.

Ensimmäiset kirjalliset merkinnät sotien jälkeisistä kyläkokouksista löytyvät jo syyskuulta 1945. Suonikylän kolttasaamelaiset järjestivät kokouksen Jaakko Sverloffin johdolla. Kokouksessa keskusteltiin ennen kaikkea Lapin lääninhallituksen lähettämästä kirjelmästä, ja pöytäkirjaan kirjattiin suonikyläläisten näkemykset ylös. Polttavimmat kysymykset olivat tietysti uuden asuinalueen sijainti, valtion avustamien talojen rakentaminen sekä poronhoito. Myös työkykyisten miesten määrää (47) kartoitettiin sillä ajatuksella, että kolttasaamelaiset itse pääsisivät osallistumaan rakennustöihin. Syksyn 1945 aikana suonikyläläiset alkoivat asettua näille uusille alueille joille he olivat muuttaneet kesän ja syksyn aikana.⁴⁷

Joulukuussa 1945 Kalajoella pidetyssä kokouksessa todettiin, että koko Oulun läänin alueella oli edelleenkin 155 kolttasaamelaista evakkoa. Lähes kaikki heistä olivat Paatsjoen ja Petsamon siidan asukkaita. Suonikylän kolttasaamelaiset olivat luottamusmies Jaakko Sverloffin ilmoituksen mukaan jo siirtyneet pohjoiseen.⁴⁸ Kalajoen kunnantalolla pidetyssä kokouksessa olivat edustettuina kaikkien siidojen luottamusmiehet tai henkilöt, joiden tehtävänä oli toimia siidojen edustajina tässä neuvottelukokouksessa.

Tilaisuuden kokoonpano osoittaa, että siidat pyrkivät toimimaan osittain itsenäisesti. Voidaan myös tulkita siidojen kokeneen, että niillä on tarve omalle edustajalle. Kaikkien yhteisestä luottamusmiehestä ei tässä yhteydessä puhuttu.

*Asian johdosta pidettiin lääninhallituksen toimesta Kalajoen kunnantalolla joulukuun 5 päivänä neuvottelukokous - - Kolttalappalaisten edustajina olivat läsnä seuraavat heidän luottamusmiehensä:
Matti Fofanoff, joka edusti Suonikylän kolttia, Maksim Gerasimov Kolttakönkään kolttia ja
Dormidon Jeffrimov Lapinkylän kolttia.⁴⁹*

Evakossa vietetty aika muodostui monille kolttille pitkäksi ja raskaaksi. Vanhat asuinalueet oli menetetty kokonaan eikä uusista ollut alkuvaiheessa tietoa. Nuori ja vanhempi sukupolvi kiistelivät siitä, jäädäkö Suomeen vai palatako Neuvostoliittoon. Lopulta nuorten kanta voitti, joten uusia asuinsijoja alettiin etsiä Suomen Lapista. Jo alkuun oli todettu ettei Petsamon alueiden kaltaisia laajoja, runsaskalaisia asuinalueita tulla löytämään, mutta tärkeintä oli jonkinlaisen elinsijan löytäminen ja heimon pitäminen koossa.⁵⁰

Suonikylän tuolloisen luottamusmiehen Jaakko Sverloffin lisäksi kolttien tilannetta kartoittaviin tilaisuuksiin ja neuvotteluihin uusista asuinalueista osallistuivat myös muiden siidojen luottamusmiehet. Uudelleenasettamisen ajankohtaistuessa oli elintärkeää löytää tarpeeksi suuri ja luontoarvoiltaan sovelias alue, missä koko kolttaväestö pystyisi työllistymään ja harjoittamaan perinteisiä elinkeinoja. Neuvottelujen ja kyselykierrosten jälkeen päätettiin lähettää eräänlainen retkikunta tutustumaan uuteen alueeseen. Siihen kuului kolttsaamelaisten luottamusmiehiä, valtion virkamiehiä sekä sijoitusalueella jo aiemmin toiminut poronhoitaja.⁵¹

Retkikunnan raportti kertoi samaa tarinaa kuin muutkin aikalaismerkinnät ja myöhemmin esitetyt näkemykset: tilaa kyllä oli, mutta kalavedet olivat huonommat kuin Petsamossa. Suunnitellussa uudessa asuinalueessa oli muitakin puutteita, mutta se oli retkikunnan näkemyksen mukaan paras tarjolla oleva vaihtoehto.⁵²

Harvat koltista etenkin Suonikylässä olivat omistaneet maitaan ja talojaan, vaan ne olivat olleet valtion omaisuutta.⁵³ Tämän vuoksi kolttsaamelaisten asuttamiseksi piti tehdä muunlaisia järjestelyjä kuin esimerkiksi Karjalan evakoiden kohdalla.

40

Tarkoitus oli muodostaa alue, jossa asuisia ainoastaan tai pääasiassa kolttsaamelaisia. Sodanjälkeisessä tilanteessa kolttsaamelaisten asialle oli hyödyksi myös Karl Nickulin sekä muiden Lapin Sivistysseuran jäsenten tekemä valistustyö, jolla päättäjät saatiin vakuutettua kolttsaamelaisten kulttuurin ja elämäntavan erityislaatuudesta ja sen suojelun tarpeesta. Tämä ajatus kumpusi vuoden 1938 Suonikylän suojeluhankkeesta, jolla oli pyritty suojelemaan kolttsaamelaista, erityisesti suonikyläläinen kulttuuri- ja elämänmuoto ulkopuolisilta vaikutuksilta.

Kolttsaamelaiset ja viranomaiset ovat sittemmin kyseenalaistaneet useaan otteeseen sen, onnistuttiinko asuttamisessa ja sen tavoitteissa. Tässä keskustelussa on kuitenkin oleellista huomata, että kolttsaamelaiset otettiin sopimiseen ja päätöksentekemiseen mukaan. Petsamon-ajalta tuttua viranomaisten päätöksentekoa ja viranomaisten johtamaa kyläkokoustoimintaa muutettiin. Sitä palautettiin perinteisen mallin suuntaan ainakin asutuksen alkuvaiheessa ja yhteisö sai keskenään sopia mihin kukin perhekunta asettuisi osoitetulla alueella.

Ensimmäisen kolttalain (1955) voimaantulon myötä valtion kolttsaamelaisille rakennuttamat asunnot siirtyivät kolttsaamelaisten omistukseen. Kolttalaki ei sinällään pitänyt sisällään kyläkokouksen mielipiteen kuulemista, mutta käytännön tasolla kolttsaamelaisten yhteisö ratkaisi sen, ketkä olivat oikeutettuja kolttatiloihin, etenkin epäselvissä tilanteissa kyläkokouksen mielipide oli ratkaiseva. Asunto- ja tonttihakemukset hyväksyttiin kolttien kyläkokouksella. Kolttille itselleen annettiin valta määrittellä, kuka laskettiin koltaksi ja kuka oli oikeutettu saamaan kolttatilan. Perinteinen maankäyttöä ohjaava päätäntävalta palautettiin siis yhteisölle.⁵⁴

Uudelleenasettamisen ja kolttilain voimaantumisen (1955) jälkeen kyläkokoustoiminta hiljeni. Vuosilta 1955–1959 kokouspöytäkirjoja on vain muutamia ja sama tilanne jatkui 1960-luvulla: kyseistä vuosikymmentä koskevasta aineistosta olen löytänyt ainoastaan kahdeksan pöytäkirjaa.

Pertti Pelton näkemyksen mukaan Sevettijärven kyläkokousten harvinaistumiseen vaikutti kolttien ympärivuotinen haja-asutus kaukaisten vesistöjen äärellä. Uutta talvikylää ei koskaan rakennettu. Toinen syy oli suomalaisen hallinnon vaikutus kolttien elämään, erityisesti poronhoitoon, sekä läheisempi kanssakäyminen valtion viranomaisten kanssa. Poronhoidon saaminen kannattavaksi oli ensisijaisen tärkeää, ja yhteistoiminta Muddusjärven paliskunnan kanssa poronhoitoasioissa ajoi kaiken muun edelle. Selittäväenä tekijänä voidaan nähdä myös kylänvanhimman Jaakko Sverloffin sairastelu. Hän vietti pidempiä aikoja Muurolan keuhkoparantolassa ainakin vuosina 1956 ja 1957.⁵⁵

Vuonna 1968 Jaakko Sverloff pyysi eroa tehtävästään, jossa oli toiminut vuodesta 1939 lähtien, korkeaan ikäänsä vedoten.⁵⁶ Hänen tilalleen tehtävään valittiin Jaakon veljenpoika Matti Sverloff, joka oli jo pitkään toiminut aktiivisesti niin kunta- kuin saamelaispolitiikassakin. Hän oli ollut vuonna 1947 mukana saamelaislähetystössä, joka vieraili Helsingissä pyrkimyksenään saada Suomeen johdonmukaista saamelaispolitiikkaa⁵⁷. Poliittisen kokemuksen lisäksi Matti Sverloffin toiminnassa näkyi koko elämän jatkunut kiinnostus koltansaamen kieltä ja sen kehittämistä kohtaan.

Yksi ja yhteinen kyläkokous – luottamusmiehen tehtävästä valtion virka

41

Keväällä 1969 Sevettijärvelle kokoontui runsaasti äänivaltaisia jäseniä päättämään uudelleen luottamusmieskysymyksestä. Kokous teki yksimielisen päätöksen siitä, että Matti Sverloff jatkaisi tehtävässä toistaiseksi “ilman määräaikaa”.⁵⁸ Kyläkokouksella oli siis vielä tässä vaiheessa mahdollisuus hoitaa äänestykset haluamallaan tavalla ja valita tehtävään henkilö määrittelemättömäksi ajaksi. Tilanne muuttui siinä vaiheessa, kun luottamusmiehen toimi muuttui virkaluontoiseksi.

Tultuaan valituksi Matti Sverloff alkoi kyläkokouksen tuella heti ajaa luottamusmiehen toimen muuttamista palkalliseksi tehtäväksi. Lapin Sivistysseura oli alusta lähtien hankkeessa mukana. Kevättalvella 1971 se lähestyi saamelaisasiain neuvottelukuntaa kirjeellä, jossa vedottiin kolttien luottamusmiesten pitkään jatkumoon. Jo Kiureli Sverloff oli toiminut kruununvoudin neuvonantajana Petsamossa ja sai tästä tehtävästä ylikonstaapelin palkkaa. Hänen kuoltuaan vuonna 1942 tehtävään asetettiin veli Jaakko Sverloff, jonka palkkauksesta kirjeessä ei mainittu. Vuonna 1968 luottamusmiehenä aloittaneelle Kiurelin pojalle Matille seura esitti kuitenkin maksettavaksi säännöllistä palkkaa.

Lapin Sivistysseuran lisäksi Sevettijärven asutusalueen yleinen kyläkokous päätti esittää valtioneuvostolle, että kolttien luottamusmiehestä tehtäisiin valtion palkkaama virkamies. Perusteluna esitettiin, että luottamusmiehellä oli niin paljon yhteiskunnallisia asioita hoidettavanaan, ettei hän voisi suoriutua näistä pelkästään palkattomana toimihenkilönä. Luottamusmiehen vastuulla oli koko kolttaheimon etujen valvonta ja kyläkokousten päätösten vieminen eteenpäin ylempiin portaisiin.⁵⁹

Saamelaisasiain neuvottelukunta käsittelee lokakuussa 1971 sekä Lapin Sivistysseuran että kyläkokouksen ehdotuksia luottamusmiehen palkkaamisesta. Kokous päätti odottaa valtioneuvoston selvityspyyntöä, ja kyläkokouksen tehtäväksi annettiin tehdä selvitys luottamusmiehen tehtävistä ja työmäärästä.⁶⁰

Kesäkuussa 1972 saamelaisasiain neuvottelukunta antoi valtioneuvoston kanslialle esityksen kolttien luottamusmiehen palkkaamisesta.⁶¹

Valtioneuvosto hyväksyi heinäkuussa asian palkkaamalla poromies Matti Sverloffin toistaiseksi – kuitenkin vain kuluvan vuoden loppuun saakka – hoitamaan kolttasaamelaisten erityisoloja koskevia kysymyksiä⁶². Luottamusmiehen toimintaa määritteli ohjesääntö, jonka kyläkokous hyväksyi ensin ja Saamelaisasiain neuvottelukunta sen jälkeen pienin muutoksin.⁶³ Ohjesääntö muutti luottamusmiehen toimen luonnetta perustavanlaatuisesti. Aiemmin vapaaehtoisuuteen ja kyläyhteisön luottamukseen perustuvat toimet olivat nyt virkamiestehtäviä, joista maksettiin säännöllistä palkkaa. Kolttasaamelaisten luottamusmiehestä tuli valtion palkkaama virkamies, joka oli tilivelvollinen saamelaisasiain neuvottelukunnalle.⁶⁴

Keskustelua julkisuudessa aiheutti se, että virka oli määritelty henkilökohtaiseksi eli Matti Sverloffia koskevaksi. Lapin Kansa -lehdessä asiaa kommentoiva Arvi Rautio korosti, että mikäli päätöksen voimassaoloa jatkettaisiin tulevaisuudessa, tulisi toimesta tehdä nimenomaan virkakohtainen. Lehti kertoi, että saamelaisasiain neuvottelukunta pidätti itsellään mahdollisuuden hyväksyä tai hylätä kyläkokousten ehdottama luottamusmies, vaikka tämä olisi valittu perinteiden mukaan. Tätä veto-oikeutta perusteltiin sillä, että luottamusmies sai valtiolta palkkaa, joten hänen sopivuutensa oli voitava tarkistaa.⁶⁵ Pian luottamusmiehen ohjesäännön julkaisemisen ja hyväksymisen jälkeen koltta-alueen asukkaiden oli aika äänestää luottamusmiehestä. Marraskuussa 1972 Sevettijärvellä pidetyssä kokouksessa oli määrä valita yhteinen luottamusmies Nellimin ja Sevettijärven asutusalueille. Luottamusmiehen valinnalle piti siis olla molempien asutusalueiden hyväksyntä⁶⁶ Matti Sverloff valittiin yksimielisesti heimon luottamusmieheksi kolmivuotiskaudelle 1973–1975.⁶⁷

Kokouksen pöytäkirjat eivät ole säilyneet, joten on vaikea sanoa, olivatko paikalla molempien kylien edustajat ja millaisia keskusteluja asiasta käytiin. Myöhempien luottamusmieheenestysten yhteydessä esiintyneet uutisoinnit antavat viitteitä siitä, että Nellimissä järjestettiin erillinen kokous ja äänestystilaisuus. Vielä vahvemmin pöytäkirja-aineisto viittaa siihen, etteivät kyläkunnat olleet yksimielisiä esimerkiksi äänestyskäytännöistä.

Luottamusmiehen palkkauksesta ja palkkioiden maksamisesta käytyjen keskustelujen perusteella Sverloff ei ollut tyytyväinen saamaansa palkkaan, vaan kirjelmöi asiasta niin Valtioneuvoston kansliaan kuin saamelaisasiain neuvottelukunnallekin. Sverloff työskenteli TVL:n konetyönvalvojana, mutta uskoi luottamusmiesnimityksen ja -palkkauksen johtavan irtisanomiseen tästä sopimussuhteesta. Hänet oli palkattu osapäiväiseksi luottamusmieheksi, mutta hänen työnsä TVL:llä vaati kokopäivätoimista läsnäoloa, jottei konetyö kärsisi.⁶⁸

Sverloff totesi olevansa puun ja kuoren välissä, jopa “pienessä helvetissä”. Hän kirjoitti, että kolttayhteisö vaatii, että luottamusmies on aktiivinen ja liikkuisi alueella, mutta työnantaja vaatii pysymään työmaalla joka päivä. Tehtävät eri komiteoissa vaativat matkustamaan paljon, mikä taas aiheutti tuloja suuremmat menot. Sverloffin mukaan luottamusmiehen lukuisista tehtävistä oli muodostunut hänelle jopa taloudellinen rasite. Myöhempien kirjeiden ja kyläkokousten kannanottojen antamien tietojen valossa palkkausasiaa ei myöhemminkään saatu ratkaistua kunnolla.⁶⁹

Myöhemmin Matti Sverloff valittiin vasta perustetun Saamelaisvaltuuskunnan puheenjohtajaksi, ja tässä toimessa hän oli useamman vuoden ajan⁷⁰. 1970-luvulla hän oli kenties näkyvin kolttasaamalainen saamelaispoliitikko. Luottamusmiehen palkallisen toimen myötä kyläkokouksenkin rooli muuttui.

Muutoksen voi nähdä eräänlaisena paluuna Venäjän aikaiseen hallintoon, jolloin kylien vanhimmat toimivat nimenomaan valtion ja kyläyhteisön välillä. Heidän vastuullaan olivat verotukselliset ja todennäköisesti lainsäädäntöönkin liittyvät asiat. Heidän tehtävänsä ei rajoittunut, ainakaan kaikissa tapauksissa, pelkästään kolttasaamelaisen yhteisön sisäisten asioiden hoitoon ja järjestämiseen.

Suomen valtion kannalta oli ennenkuulumatonta ja uutta myöntää, että kolttien luottamusmiehellä oli niin tärkeä rooli yhteisössään ja yhteisön edustajana, että tehtävästä oli saatava korvausta ja että siitä oli tehtävä virkaluontoinen. Tätä voidaan pitää esimerkkinä alkuperäiskansan oman hallinnollisen toimintamuodon soveltamisesta osaksi valtiollista toimintaa. Lähtökohtana oli toimia alkuperäiskansan perinnetiedon ja oikeustajun pohjalta.

Lopuksi

Kolttasaamelainen kulttuuri on elänyt vilkkaassa vuorovaikutuksessa valtakulttuurien kanssa vuosisatojen ajan. Sama koskee kyläkokousjärjestelmää, jolle yhteistyö ulkopuolisten virkamiesten ja valtionhallinnon kanssa on ollut pitkä perinne. Mielestäni on vaikea yksiselitteisesti erotella, mitkä piirteet *sijddin* toiminnassa ja kyläkokousjärjestelmässä ovat täysin saamelaista alkuperää ja mitkä taas viranomaisten ja länsimaisen järjestelmän vaatimusten mukanaan tuomia muutoksia ja käytänteitä.

Selvää kuitenkin on, että kolttasaamelaiset ovat kokeneet järjestelmän osaksi omaa kulttuuriaan ja itsemääräämistään. Mahdollisesti muualta tulleet toimintamuodot on sisällytetty osaksi kolttasaamelaista tapakulttuuria, mikä taas omalta osaltaan kertoo kulttuurin ja yhteisöjen sisäisestä vahvuudesta. Yhteisö on pystynyt omaksumaan ja muokkaamaan toimintatavat itsensä näköisiksi.

Murroskohdista puhuttaessa täytyy muistaa, että niitä on varmasti ollut aiemminkin. Kaikkea ei kuitenkaan ole dokumentoitu tai murroskohdista ei ole muuten säilynyt tietoa. Muutokset alkuperäiskansojen keskuudessa ovat yhteydessä suuriin muutoksiin valtakulttuureissa ja kansallisvaltioissa, mikä kertoo puolestaan siitä, etteivät kolttasaamelaisetkaan ole eläneet niin eristäytyntä elämää kuin monesti kuvitellaan.

Osana dekolonisaatio prosessia tulisi pitää sellaisten alkuperäiskansojen instituutioiden (esim. opetus- ja hallinto) kehittämistä, jotka nojaavat kansojen omiin käytänteisiin ja arvoihin.⁷¹ Kolttasaamelaisten kyläkokous on erinomainen esimerkki, eikä sitä ole tarvinnut edes uudelleen keksiä tai elvyttää. Se on jatkanut olemassaoloaan vuosikymmenenestä toiseen.

Vuodesta 1972 lähtien luottamusmiehen toimi on ollut palkallinen, ja se on kehittynyt vuosien saatossa osa-aikaisesti palkatusta täyspäiväiseksi. Vuodesta 1995 saakka kyläkokousten, kolttaneuvostojen ja luottamusmiehen tehtävistä on määrätty kolttalaissa ja tarkemmin asetuksilla. Nykyinen kolttalaki yhdistää kaikki kolttien maankäyttöä ja oikeuksia koskevat lait sekä luottamusmiehen ohjesäännön.

Etenkin viime vuosina kyläkokousten rooli on jälleen muuttunut. Se on muotoutunut yhä enemmän yleiseksi kolttasaamelaisten keskusteluareenaksi, jossa todellisia päätöksiä on vaikea tehdä muun muassa vähäisten osallistujamäärien vuoksi. Kyläkokousten roolia ovat ottaneet kolttaneuvostot, jotka vastaavat kyläkokousten päätösten toimeenpanosta. Ne huolehtivat myös lausuntojen antamisesta esimerkiksi maansaantihakemuksiin. Kolttaneuvostot voivat myös antaa lausuntoja kiireellisissä asioissa,

joita ei voida tai ehditä käsitellä kyläkokouksissa. Sekä Näätämo-Sevettijärven että Nellim-Keväjärven alueilla on omat koltaneuvostonsa. Kumpaankin kuuluu neljä jäsentä ja kaksi varajäsentä.

Luottamusmiehen toimintakenttä ei kuitenkaan muutosten myötä suinkaan ole kaventunut. Tehtävään valituilta henkilöiltä odotetaan yhä enemmän taitoa toimia yhdessä erilaisten ryhmien ja näiden edustajien kanssa. Hänellä pitää olla myös kykyä neuvotella eri intressiryhmien kanssa ja pitää huolta siitä, että koltasaamelaisten etua ajetaan ja ongelmiin etsitään ratkaisua.

Lähteet

Helsingin Kansallisarkisto

Saamelaisasiain neuvottelukunnan arkisto.

Valtioneuvoston arkisto

Oulun kansallisarkisto

Lapin maatalousseuran asutustoimikunnan arkisto

Oulujoen siirtoväen huoltojohtajan arkisto

Pauli Sipilän arkisto

Peräpohjolan maanviljelysseuran asutustoiminnan johtajan arkisto

Rovaniemen piirin asutustarkastajan arkisto

Saamelaisarkisto

45 Matti Sverloffin arkisto

Yksityiset arkistot

Pertti Pelton sähköpostiviesti Veli-Pekka Lehtolalle 27.2.2018

Kirjallisuuslähteet

Alavuotunki Jouni: *Petsamon historia yhteisalueen jaosta ensimmäiseen maailmansotaan*. Turjanmeren maa. Petsamo-seura 1999.

Berg, Edel: Arkeologi i grensland: Bruk av (skolte)samisk etnografi i studier av forhistoriske fangstsamfunn. 2001. Hovedfagsoppgave i Arkeologi høsten 2001. Det samfunnsvitenskapelige fakultet Universitetet i Tromsø.

Carpelan, Christian: Inarilaisten arkeologiset vaiheet. Inari : Inarin historia jääkaudesta nykypäivään = Aanaar / kirjoittajat: Samuli Aikio ... [et al.] ; toimittanut Veli-Pekka Lehtola. Inarin kunta. 2003.

Finnlex: Kolttalaki 235/1995. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1995/19950253>

Holsti, Päivi: *Suonikylän koltat vuosina 1939–1957*. Jyväskylän yliopiston monistuskeskus. Jyväskylä. 1990

Itkonen, Toivo Ilmari: *Suomen lappalaiset II*. Kuvattu vuonna 1948 ilmestyneestä laitoksesta. Toinen painos. Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoo 1984.

Itkonen, Toivo Ilmari 1958: Koltan- ja kuolanlapin sanakirja I–II. Wörterbuch des Kolta- und Kolalappischen I–II 1958. Luettu 6.3.2018

Kaarninen, Pekka: *Petsamon liittäminen Suomeen*. Turjanmeren maa. Petsamo-seura 1999.

Kansallisbiografia. Jalmar Cástren: <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/831> Luettu 6.3.2018

Karlsson, Nina: *Bosättning och resursutnyttjande. Miljöarkeologiska studier av boplatser med härdar från perioden 600-1900 e. Kr. inom skogssamiskt område*. Umeå. 2006

Korpijaakko, Kaisa: *Kotakäräjät -oliko niitä? Sovinnoista ja sovintomenetelyistä Enontekiöllä 1700-luvulla*. Oikeutta ja historiaa. Heikki Ylikankaan 50-vuotisjuhlakirja. Werner Söderström Osakeyhtiö. Juva 1987.

Kuokkanen, Rauna: *Saamelaiset ja kolonialismin vaikutukset nykypäivänä*. Kolonialismin jäljet. Gaudeamus 2007.

Kuoljok Eidlitz, Kerstin 2010: *Den samiska sitan och vinterybyarna. En utmaning*. Institution för kulturanthropologi och etnologi vid Uppsala universitet. Edita Västra Aros, Västerås, 2011.

Lapin Kansa 1972

Lehtola, Veli – Pekka: *Saamelaiset. Historia-yhteiskunta-taide*. Puntos. Inari. 2015

Lehtola, Veli-Pekka: *Saamelaiset suomalaiset – Kohtaamisia 1896–1953*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia. Saarijärvi 2012

Lehtola, Veli-Pekka: *Saamelaisten parlamentti. Suomen saamelaisvaltuuskunta 1973-1995 ja Saamelaiskäräjät 1996-2003*. Gummerrus Oy. Jyväskylä. Saamelaiskäräjät 2005.

Lehtola, Veli-Pekka: *2000 Nickul rauhan mies rauhan kansa*. Kustannus-Puntos.

Lehtola, Veli-Pekka: *Petsamon kolttsaamelaiset*. Turjanmeren maa. Petsamo-seura. 1999

Nickul, Karl: *The Skolt Lapp Community Suenjelsijd During the Year 1938 [Acta Lapponica koltat kolttsaamelaiset Petsamo Lappi]* Hugo Gebers förlag, Stockholm 1948

Nickul, Karl: *Eräs Petsamokysymys. Suonikylän alueesta kolttakulttuurin suojelealue*. Terra 1935

Nyyssönen, Jukka: *“Everybody recognized that we were not white”: Sami identity politics in Finland, 1945-1990*. University of Tromsø 2007

Näkkäljärvi, Klemetti: *Siita eli lapinkylä yhteisöelämän perustana*. Siidastallan: siidoista kyliin 2000

Sonja Tanhua, *Paatsjoen kolttien kultakruunut ja Suomen valtio. Lobenkalastusoikeuksien myyminen ja korvaukset 1921–1960*. Faravid 47. Historian ja arkeologian tutkimuksen aikakauskirja. Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys. Vaasa. 2019

Tanner, Väinö: *Antropogeografiska studier inom Petsamo-området I. skolt lapparna*. Fennia, 49. A. B. F. Tilgmann. Societas geographica Fenniae 1929. Helsinki. 1929

Paasilinna, Erno: *Petsamo. Historiaa ja muistoja*. Otava. 1992.

Yle Sápmi: Mittaamattoman arvokas kolttia-arkisto pääsi kuin pääsikin Unescon listalle 09.10.2015. Päivitetty 12.10.2015. Luettu 12.1.2018. <https://yle.fi/uutiset/3-8370471>.

Yle Sápmi: Näkökulma: Kolttien gramota arkistosta uusi lähestymiskulma maa-oikeuskeskusteluun. 1.4.2014. Luettu 12.1.2018. https://yle.fi/uutiset/osasto/sapmi/nakokulma_kolttien_gramota-arkistosta_uusi_lahestymiskulma_maa-oikeuskeskusteluun/7164510.

Valkonen Sanna: *Poliittinen saamelaisuus*. Vastapaino 2009.

Vilkuna, Kustaa: *Mikä oli lapinkylä ja sen funktio?* Kalevalaseuran vuosikirja 51. 1971. Vanhaa ja uutta Lappia. Werner Söderström Osakeyhtiö. Helsinki. 1971

Vilkuna, Kustaa: *Huomioita kolttialppalaisten merikalastuksesta*. Suomen museo XXXVI 1929. Suomen muinaismuistoyhdistys. K.F. Puromiehen kirjapaino O.-V. Helsinki. 1930

-
- ¹ Yle Sápmi 9.10.2015.
- ² Yle Sápmi 1.4.2014. Päivitetty 12.10.2015.
- ³ Lehtola 2015, 38.
- ⁴ Tanner 1929
- ⁵ Tanner 1929.
- ⁶ Kuoljok 2011, 13.
- ⁷ Kuoljok 2011, 11 [Karlsson 2006]
- ⁸ Korpjajaakko 1987, 109–122., Carpelan 2003 ja Näkkäljärvi 2000: 144.
- ⁹ Kolttsaamelaiset.fi 2018
- ¹⁰ Valkonen 2009, 61–66, 71–7; Nyyssönen 2007.
- ¹¹ Itkonen 1948, 256.
- ¹² Kuoljok 2011, 73.
- ¹³ Itkonen 1948, 256.
- ¹⁴ Kuoljok 2011, 65.
- ¹⁵ Itkonen 1948, 256.
- ¹⁶ Kuoljok 2011: 73.
- ¹⁷ Itkonen 1948: 256.
- ¹⁸ T.I.Itkonen: sobbar = kokous. Venäjänkielisestä sanasta johdos. Myös Tanner 1929 käyttää sanaa sobbar ja Itkonen viittaa häneen.
- ¹⁹ T.I. Itkosen sanakirjassa muodossa norrös, tarkoittaen kokous, kerahmo. Merkitty synonyymiksi sanalla sobbar. Sana kerätty/ollut käytössä Paatsjoella. <http://www.sgr.fi/lexica/lexicaxv1.pdf>. PDF sivulla 331. Koltan- ja kuolanlapin sanakirja I–II. Wörterbuch des Kolta- und Kolalappischen I–II.
- ²⁰ Itkonen 1948, 253–256.
- ²¹ Itkonen 1948, 256.
- ²² Itkonen 1948, 256.
- ²³ Itkonen 1948: 253.
- ²⁴ Vilkuna 1927, 61–62.
- ²⁵ Vilkuna 1927: 62–63.
- ²⁶ Vilkuna 1971, 203
- ²⁷ Vilkuna 1971, 206–207.
- ²⁸ Vilkuna 1971.
- ²⁹ Lehtola 2012, 159.
- ³⁰ Kaarninen 1999, 62–69.
- ³¹ Lehtola 1999, 159.
- ³² Alavuotunki 1999, 41.
- ³³ Lehtola 2012, 259.
- ³⁴ Lehtola 2012, 270–273.
- ³⁵ Lehtola 2012, 270 – 273.
- ³⁶ Nickul 1948, 54.
- ³⁷ Lehtola 2012, 338–340.
- ³⁸ Holsti 1990, 15.
- ³⁹ 1935, 10.
- ⁴⁰ Tanhua, 2019 Faravid
- ⁴¹ Kuvat: Antti Hämäläinen 1937, Eino Mäkinen 1938
- ⁴² Nickul 1948, 18.
- ⁴³ Tanhua, 2019 Faravid
- ⁴⁴ Alavuotunki 1999, 49–50.
- ⁴⁵ Lehtola 1999, 165.
- ⁴⁶ Pöytäkirja 5.5.1945 Oulujoen siirtoväen huoltolautakunnan kokouksesta. Oulujoen siirtoväen huoltojohtajan arkisto. OKA.
- ⁴⁷ Pöytäkirja Petsamon Suonikyläläisten kokouksessa Nango-järvellä Vasko R.Fofanoffin asunnossa 27.9.1945.Lapin maatalousseuran asutustoimikunnan arkisto. OKA
- ⁴⁸ Neuvottelukokous Kalajoen kunnantalolla 5. joulukuuta 1945. Lapin maatalousseuran arkisto. OKA.
- ⁴⁹ Jäljennös neuvottelukokouksen pöytäkirjasta 5.joulukuuta 1945. Lapin maatalousseuran asutustoimikunnan arkisto. OKA.
- ⁵⁰ Lehtola 2012: 390–393.
- ⁵¹ Selostus kolttalappalaisten sijoittamista tutkivan retkikunnan matkasta. 14.7.1947. Lapin maatalousseuran asutustoimikunnan arkisto. OKA.
- ⁵² Pöytäkirja 31.heinäkuuta 1947. Lapin maatalousseuran asutustoimikunnan arkisto. OKA.
- ⁵³ Holsti 1990, 54.
- ⁵⁴ Kirjeenvaihto. Lapin maatalousseuran ja Peräpohjolan maanviljelyssueran asutustoiminnan johtaja. OKA.

⁵⁵ Pertti Pelton sähköpostiviesti Veli-Pekka Lehtolalle 27.2.2018, Jaakko Sverloffin kirjeet Muurolan keuhkoparantolasta 1956 ja 1957 agronomi Pauli Sipilälle. Lapin maatalousseuran asutustoimikunta. OKA.

⁵⁶ Sevettijärven kyläkokouksen pöytäkirja 20.10.1968. Matti Sverloffin arkisto. Saamelaisarkisto.

⁵⁷ Lehtola 2005, 33.

⁵⁸ Sevettijärven koltien kyläkokouksen pöytäkirja 6.4.1969. Matti Sverloffin arkisto. Saamelaisarkisto.

⁵⁹ Sevettijärven asutusalueen yleinen kyläkokous 11.9.1971. Matti Sverloffin arkisto. SA.

⁶⁰ Saamelaisasiain neuvottelukunnan pöytäkirja 04.10.1971. Valtioneuvoston arkisto. Helsingin Kansallisarkisto.

⁶¹ Saamelaisasiain neuvottelukunnan pöytäkirja 07.06.1972. Valtioneuvoston arkisto. Kansallisarkisto.

⁶² Lapin Kansa 26.10.1972

⁶³ Saamelaisasiain neuvottelukunnan pöytäkirja 06.11.1972 Valtioneuvoston arkisto. Kansallisarkisto.

⁶⁴ Luottamusmiehen ohjesääntö 1972. Matti Sverloffin arkisto. Saamelaisarkisto.

⁶⁵ Lapin Kansa 26.10.1972.

⁶⁶ Kokouskutsu 25.11.1972 kokoukseen. Päiväty 4.11.1972. Matti Sverloffin arkisto. Saamelaisarkisto.

⁶⁷ Lapin Kansa 26.11.1972.

⁶⁸ Kirje Valtioneuvostolle 14.11.1972. Saamelaisasiain neuvottelukunnan arkisto. Kansallisarkisto.

⁶⁹ Kirje Valtioneuvostolle 14.11.1972. Saamelaisasiain neuvottelukunnan arkisto. Kansallisarkisto.

⁷⁰ Lehtola 2005

⁷¹ Kuokkanen 2007, 143